

TIBA BOLLE EN INGE VAN MEELIS

TAALEWUST BEROEPSONDERWIJS

VIJF VUISTREGELS VOOR
EFFECTIEVE DIDACTIEK

uitgeverij
c o u t i n h o

Taalbewust beroepsonderwijs

Taalbewust beroepsonderwijs

Vijf vuistregels voor effectieve didactiek

Tiba Bolle
Inge van Meelis

Tweede, herziene druk

uitgeverij | C
coutinho

bussum 2023

www.coutinho.nl/taalbewustberoepsonderwijs2

Je kunt aan de slag met het online studiemateriaal bij dit boek. Dit materiaal bestaat uit lesplanformulieren, een lesobservatieformulier en een overzicht van de vijf vuistregels met de daarbij behorende denkvragen en aanraders.

© 2014/2017 Uitgeverij Coutinho bv

Alle rechten voorbehouden.

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van reprografische verveelvoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (www.reprorecht.nl). Voor de readerregeling kan men zich wenden tot Stichting UvO (Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, www.stichting-uvo.nl). Voor het gebruik van auteursrechtelijk beschermd materiaal in knipselkranten dient men contact op te nemen met Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, www.stichting-pro.nl).

Eerste druk 2014

Tweede, herziene druk 2017, tweede oplage 2023

Uitgeverij Coutinho

Postbus 333

1400 AH Bussum

info@coutinho.nl

www.coutinho.nl

Omslag: Bart van den Tooren, Amsterdam

Illustraties: Martina Strusny, Haarlem

Foto's: p. 217 Shutterstock.com; p. 295 © Sander Foederer; overige Hollandse Hoogte

Noot van de uitgever

Wij hebben alle moeite gedaan om rechthebbenden van copyright te achterhalen. Personen of instanties die aanspraak maken op bepaalde rechten, wordt vriendelijk verzocht contact op te nemen met de uitgever.

ISBN 978 90 469 0589 0

NUR 842

Voorwoord

Wie een beroepsopleiding volgt, ontwikkelt de vakkennis en de vakspecifieke vaardigheden van dat beroep. De technicus leert tekeningen van stroomschema's maken en in gesprek te gaan met klanten over programma's van eisen voor de nieuwe zonnecelinstallatie. De kapster leert over nieuwe trends in haarstyling, de economische aspecten van het runnen van een salon en het communiceren met de klanten aan de balie. In elk beroep is sprake van beroepsspecifieke vakinhouden en vaardigheden. Binnen de opleidingen is beheersing van de Nederlandse taal van groot belang voor studenten/deelnemers om te kunnen participeren in het onderwijs: bij het bestuderen van studieteksten, het houden van presentaties, het schrijven van verslagen. Ook in de beroepscontext zelf is vaardigheid in het Nederlands essentieel, in contacten met collega-experts en met leken, wat vraagt om flexibiliteit in het gebruiken van vaktaal en dagelijkse taal.

Hoe is dergelijk onderwijs nu goed vorm te geven? In Nederland is de bemoeienis van de overheid bij de kwaliteit van het onderwijs beperkt. Wetelijke regelgeving is vooral gericht op formulering van eindtermen, waarbij voor taalvaardigheid het Referentiekader Taal richtinggevend is. Hierin wordt in detail beschreven tot welke spreek-, schrijf- en leesvaardigheid Nederlands een mbo-opleiding dient op te leiden. Hoe kunnen de eisen nu op schoolniveau en op groepsniveau worden gerealiseerd? En waar ligt de relatie tussen taalonderwijs en andere vakken? Leermiddelen die vakken verbinden zijn nog geen gemeengoed, waardoor de taal- en vakdocenten samen de sleutel in handen hebben om taalontwikkeland te werken in het beroepsonderwijs. Zij vormen de doelgroep van deze publicatie van Inge van Meelis en Tiba Bolle.

De publicatie weerspiegelt welke lering er getrokken kan worden uit de praktische activiteiten die het ITTA rond taalontwikkeland onderwijs met scholen uitvoert. Zonder theoretische verhandelingen wordt een praktische handreiking gedaan. Een aantal communicatieve situaties uit het Referentiekader Taal die in veel vakken voorkomen (zoals samenwerken, presenteren, brieven schrijven), is volgens een vast stramien uitgewerkt. Zo zien we hoe het Referentiekader verbonden kan worden aan praktijkvakken, zoals bij het voeren van gesprekken in verzorgende beroepen. Naast deze leerplanontwikkelingskant bevat het boek vooral didactische uitwerkingen die zijn geformuleerd als vijf vuistregels. In de voorbeelden is te zien hoe deze gebruikt zijn in concrete lessituaties. Het boek is geen receptenboek dat van stap tot stap te volgen is. Gelukkig is er veel ruimte voor eigen creativiteit en

het ontwikkelen van een eigen vorm van taalbewust werken die past in uiteenlopende vakken. Een onderwijsinstelling die met het hele team wil werken aan haar taalbeleid kan met dit boek direct aan de slag, omdat het om vakoverstijgende, generieke vaardigheden gaat. En na lezing van dit boek weet iedereen weer: het gaat erom dat docenten inzichten en nieuwe begrippen begrijpelijk maken, en dat leerlingen er zelf over praten en schrijven en al doende vragen om feedback. Ook voor docenten gaat het om het ontwikkelen van didactische kennis en docentvaardigheden. Professionalisering van docenten vraagt om taalbewust (hoger!) beroepsonderwijs!

Bij de tweede druk

Sinds het verschijnen van de vorige druk zijn veel leerlingen met een vluchtelingenachtergrond het (v)mbo binnengekomen. Zij hebben dringend steun nodig in hun voortgezette taalontwikkeling, juist ook als ze binnenkomen in het regulier onderwijs na een eerste opvangperiode in ISK's. Leraren in het beroepsonderwijs die willen inzetten op adequate steun voor deze leerlingen, kunnen starten met de taalontwikkende didactiek zoals geschetst in dit boek – die voor alle leerlingen zinvol is om vaklessen toegankelijk te maken.

Maaïke Hajer

Voorzitter Platform Taalgericht Vakonderwijs

Hogeschool Utrecht/Universiteit Malmö

Dankwoord

Allereerst gaat veel dank uit naar onze collega's van het ITTA, in het bijzonder naar Lies Alons, die ons in elk stadium van het boek met raad en daad heeft bijgestaan.

Daarnaast hebben we dankbaar gebruikgemaakt van de feedback en bemoedigende woorden van de volgende mensen: Pieter Balkenende, Martijn Gerfin, Aad 't Hart, Mathijs Houwink, Anne Kerkhoff, Maaïke Kila, Christel Kuijpers, Yvonne Leupen, Ariane Pikaar, Naomi Raphael, Marc Smits, Simon Verhallen, Nancy de Vries en Ellen Warmer.

Onze grootste dank gaat uit naar alle docenten die wij de afgelopen dertig jaar hebben mogen begeleiden en ondersteunen. Dit boek is geschreven voor hen en voor hun collega's, die voor de schone taak staan de leerlingen op een hoger taalniveau te brengen. Zij zijn het die ons geïnspireerd hebben tot het schrijven van dit boek. Enerzijds door hun vragen en problemen openhartig met ons te delen en ons toe te laten in hun onderwijspraktijk, anderzijds door te experimenteren met nieuwe werkvormen en deze met ons te evalueren. Dit heeft ons goed zicht gegeven op de manier waarop de theorieën over (taal)onderwijs vertaald kunnen worden naar de onderwijspraktijk in het beroepsonderwijs, en heeft ons overtuigd van de noodzaak hier een boek over te schrijven dat concrete handvatten biedt.

Bij het voorbereiden van de tweede druk hebben we dankbaar gebruikgemaakt van de feedback van docenten die met het boek gewerkt hebben. We hebben verschillende verbeteringen aangebracht, waardoor dit boek nog beter inzetbaar is in de onderwijspraktijk. In deel I (Visie) leggen we de verbinding tussen taalbewust beroepsonderwijs en enkele actuele ontwikkelingen in het onderwijs en hebben we onze visie op differentiatie, online geletterdheid en Nederlands als tweede taal toegelicht. In deel III sluiten we ieder praktijkvoorbeeld af met een praktische uitwerking van de vuistregels en een stappenplan om ermee aan de slag te gaan.

Alle verwijzingen naar de praktijk in dit boek zijn gebaseerd op observaties en praktijkervaringen. Geen van de door ons uitgewerkte voorbeelden is direct te herleiden naar een concrete situatie of bestaand persoon.

Tiba Bolle & Inge van Meelis
Amsterdam, juli 2017

Inhoudsopgave

Inleiding	13
-----------	----

DEEL I Visie

1	De positie van taalontwikkeling in het (v)mbo	21
1.1	Beroepsgerichte en algemene taaldoelen	21
1.2	Het Referentiekader Taal	24
1.3	Taalexamens en taal in de examens	26
1.4	Visie op taal leren: focus op inhoud en vorm	27
1.5	Visie op leren: motivatie is de sleutel	34
1.6	Differentiëren	37
1.7	Inbedding taalbewust beroepsonderwijs in het (v)mbo	40

DEEL II Vijf vuistregels voor effectieve didactiek

2	De vijf vuistregels als basis voor een krachtige leeromgeving	49
2.1	Vuistregel 1: Werk doelgericht aan taal en vak	51
2.2	Vuistregel 2: Zorg voor leerzaam taalaanbod	57
2.3	Vuistregel 3: Werk aan woordenschat	70
2.4	Vuistregel 4: Stimuleer toepassing en interactie	84
2.5	Vuistregel 5: Geef feedback	92

DEEL III Praktijkvoorbeelden

Inleiding	102
-----------	-----

3	‘Ik begrijp niet wat hier staat.’ Studieteksten en opdrachten	103
3.1	Studieteksten en opdrachten lezen en begrijpen	103
3.2	Taken en niveaus in het Referentiekader Taal	106

3.3	Een voorbeeld uit de praktijk: een tekst over hygiëne	107
3.4	Bespreking van de les aan de hand van de vijf vuistregels	114
3.5	Studieteksten en opdrachten lezen volgens de vijf vuistregels	118
3.6	Zelf aan de slag met studieteksten en opdrachten	118
4	‘Wat moeten we nou eigenlijk doen?’ Instructie en uitleg	123
4.1	Instructies en uitleg begrijpen	123
4.2	Taken en niveaus in het Referentiekader Taal	125
4.3	Een voorbeeld uit de praktijk: klassikale behandeling van het onderwerp ‘goederenverwerking’	125
4.4	Bespreking van de les aan de hand van de vijf vuistregels	131
4.5	Nog een voorbeeld uit de praktijk: instructie in de praktijkopdracht ‘nieuwe aanplant’	136
4.6	Bespreking van de praktijkopdracht aan de hand van de vijf vuistregels	139
4.7	Instructie en uitleg geven volgens de vijf vuistregels	143
4.8	Zelf aan de slag met instructie en uitleg	143
5	‘Hoe zeg je dat?’ Samenwerken en overleggen	147
5.1	Overlegsituaties	147
5.2	Taken en niveaus in het Referentiekader Taal	149
5.3	Een voorbeeld uit de praktijk: leerlingen overleggen over een praktijkopdracht	149
5.4	Bespreking van de les aan de hand van de vijf vuistregels	154
5.5	Samenwerken en overleggen volgens de vijf vuistregels	160
5.6	Zelf aan de slag met samenwerken en overleggen	160
6	‘Ik vind dat gewoon zo.’ Argumenteren in discussie en betoog	165
6.1	Argumenteren in opleiding en beroep	165
6.2	Taken en niveaus in het Referentiekader Taal	167
6.3	Een voorbeeld uit de praktijk: argumenteren naar aanleiding van opdrachten	167
6.4	Bespreking van de les aan de hand van de vijf vuistregels	173
6.5	Argumenteren in discussie en betoog volgens de vijf vuistregels	179
6.6	Zelf aan de slag met argumenteren in discussie en betoog	179

7	‘Het ging best wel goed.’ Beoordelings- en reflectiegesprekken	183
7.1	Beoordelings- en reflectiegesprekken voeren	183
7.2	Taken en niveaus in het Referentiekader Taal	185
7.3	Een voorbeeld uit de praktijk: een reflectiegesprek in de techniek	186
7.4	Bespreking van het reflectiegesprek aan de hand van de vijf vuistregels	190
7.5	Beoordelings- en reflectiegesprekken volgens de vijf vuistregels	194
7.6	Zelf aan de slag met beoordelings- en reflectiegesprekken	196
8	‘Nou, dat was het wel zo’n beetje.’ Presentaties geven	199
8.1	Een presentatie geven	199
8.2	Taken en niveaus in het Referentiekader Taal	200
8.3	Een voorbeeld uit de praktijk: presentatie van de zes P’s	202
8.4	Bespreking van de les aan de hand van de vijf vuistregels	208
8.5	Presentaties geven volgens de vijf vuistregels	214
8.6	Zelf aan de slag met presentaties	214
9	‘Met hartelijke groet.’ Brieven en e-mails schrijven	217
9.1	Brieven en e-mails leren schrijven	217
9.2	Taken en niveaus in het Referentiekader Taal	219
9.3	Een voorbeeld uit de praktijk: sollicitatiebrief voor de stageplaats	220
9.4	Bespreking van de opdracht aan de hand van de vijf vuistregels	224
9.5	Brieven en e-mails schrijven volgens de vijf vuistregels	230
9.6	Zelf aan de slag met brieven en e-mails	232
10	‘Vijf pagina’s?!’ Een verslag of werkstuk schrijven	235
10.1	Schrijftaken in het (v)mbo	235
10.2	Taken en niveaus in het Referentiekader Taal	237
10.3	Een voorbeeld uit de praktijk: dagverslagen van de stage	238
10.4	Bespreking van de opdracht aan de hand van de vijf vuistregels	241
10.5	Nog een praktijkvoorbeeld: een werkstuk schrijven	247
10.6	Bespreking van de opdracht aan de hand van de vijf vuistregels	252
10.7	Een verslag of werkstuk schrijven volgens de vijf vuistregels	258
10.8	Zelf aan de slag met een verslag of werkstuk	258

DEEL IV

Hulpmiddelen voor taalbewust beroepsonderwijs

	Inleiding	264
11	Het lesplan- en lesobservatieformulier	265
11.1	Werken met het lesplanformulier	265
11.2	Werken met het lesobservatieformulier	269
12	Is de tijd rijp voor een nieuwe aanpak?	273
	Bijlagen	
1	Begrippenlijst	275
2	Verder lezen	283
	Literatuurlijst	285
	Register	288
	Over de auteurs	295
	Overzicht van vuistregels, denkvragen en aanraders	296

Inleiding

Waarom een boek over taalbewust beroepsonderwijs?

De ontwikkeling van vakkennis en beroepsvaardigheden is onlosmakelijk verbonden met de ontwikkeling van taalvaardigheid. Het voorbereidend en middelbaar beroepsonderwijs biedt veel kansen om tegelijkertijd het kennis- en taalniveau van de leerlingen te verhogen en aan hun beroepsvaardigheden te werken.

De Nederlandse taal is in het onderwijs zowel middel als doel. *Middel*, omdat leerlingen de Nederlandse taal voldoende moeten beheersen om het onderwijs te kunnen volgen. En *doel*, omdat zij hun beroepsmatige taalvaardigheid moeten ontwikkelen en daarnaast hun algemene taalniveau op peil moeten houden of verhogen. Het leren van een vak en het verbeteren van de taalvaardigheid gaan grotendeels samen op. Daar hebben diverse onderzoeken naar taalontwikkeling in het (v)mbo en onze jarenlange samenwerking met beroepsvakdocenten, docenten Nederlands en praktijkbegeleiders ons van overtuigd. De aanpak die wij hier presenteren gaat hiervan uit. We noemen deze aanpak **taalbewust beroepsonderwijs**.

Uitgangspunt van taalbewust lesgeven in het (v)mbo is dat taalontwikkeling niet uitsluitend de verantwoordelijkheid is van docenten Nederlands. Taal leren vindt plaats in nagenoeg alle leer- en werksituaties, mits de leerlingen voldoende uitdaging en ondersteuning krijgen bij het leren.

Taalbewust beroepsonderwijs biedt leerlingen de ondersteuning en uitdaging die ze nodig hebben om hun taalvaardigheid te ontwikkelen. Aandacht voor taal leidt tot een opwaartse spiraal van leersucces en werkplezier voor zowel leerling als docent. Het activeert de leerlingen en vergroot de leeropbrengst in alle lessen.

Taalbewust lesgeven vergroot de leeropbrengst

Taal is cruciaal voor de kennisverwerving en de ontwikkeling van beroepsvaardigheden. Hoe taalvaardiger leerlingen zijn, des te sneller zij een vak leren en des te beter zij zich ontwikkelen in de beroepspraktijk. En andersom: leerlingen die veel lezen, praten en schrijven over hun vak, worden in rap tempo taalvaardiger. De verwerving van taalkennis en die van vakkennis zijn in het onderwijs onlosmakelijk met elkaar verweven. Wanneer je hier

als docent bewust op inspeelt, betekent dat een stimulans voor zowel de kennisontwikkeling als de taalontwikkeling van de leerlingen.

Taalbewust lesgeven activeert leerlingen

De onderwijspraktijk laat zien dat overdracht van kennis en de ontwikkeling van taalvaardigheden in het (v)mbo niet voor alle leerlingen even succesvol verlopen. Veel leerlingen lezen of begrijpen teksten en toetsvragen niet goed. Ze hebben moeite met schrijven en leveren matige verslagen en werkstukken af. Leerlingen vinden het moeilijk om een presentatie te geven of een adequaat gesprek te voeren over hun vak.

In taalbewust onderwijs ervaren leerlingen dat actief bezig zijn met lezen, spreken en schrijven bijdraagt aan hun succes in beroepssituaties en in de opleiding. Leerlingen die zowel in de les Nederlands als in de beroepsvaklessen ondersteund worden bij het begrijpen van een vaktekst of het produceren van teksten, boeken betere resultaten in de opleiding en op de werkvloer. Dit stimuleert een actieve werk- en leerhouding.

Taalbewust lesgeven inspireert docenten

Als docent streef je ernaar effectief les te geven en resultaatgericht te werken. De grootste uitdaging in het (v)mbo is omgaan met verschillen in tempo, taalniveau, leerstijl, interesse en kennis van de wereld van de leerlingen. Dit vraagt om aanpassing van werkvormen en lesstof aan de kenmerken van de leerlingen. Wie taalbewust lesgeeft, weet de leerlingen te activeren en het onderwijs voor de leerlingen aantrekkelijk te maken.

We introduceren in deel II van dit boek vijf vuistregels voor taalbewust lesgeven in beroepsvaklessen, lessen Nederlands en de beroepspraktijk. Door de vijf vuistregels voor effectieve didactiek toe te passen, worden de lessen en leersituaties resultaatgericht en betekenisvol. Toepassing van de vuistregels leidt tot interessante(re) lessen, actieve(re) leerlingen en betere resultaten.

Voor wie is dit boek?

Met dit boek willen we alle docenten in het (v)mbo stimuleren taalbewust les te geven. We bieden visie, achtergronden, handreikingen en een aantal praktijkvoorbeelden, ter inspiratie van:

- beroepsvakdocenten, instructeurs, begeleiders, coaches, praktijkopleiders en werkplekbegeleiders in het mbo en in de bovenbouw van het vmbo (kaderberoepsgerichte leerweg en basisberoepsgerichte leerweg);
- docenten en leerlingen aan tweedegraads-lerarenopleidingen (aankomend docenten met uitstroom naar vmbo en mbo);
- taalcoaches en docenten Nederlands in het mbo en het vmbo.

Wat is in dit boek opgenomen?

Dit boek bestaat uit vier delen. Deel I vormt de inleiding, met achtergrondinformatie en onze visie op didactiek en de situatie in het (v)mbo. In deel II presenteren we de vijf vuistregels voor taalbewust beroepsonderwijs. In deel III beschrijven we voorbeelden uit de praktijk. Aan de hand van deze voorbeelden laten we zien hoe toepassing van de vuistregels leidt tot effectieve didactiek, een krachtige leeromgeving en leerzame lessen. In deel IV bieden we praktische hulpmiddelen voor docenten om in hun eigen lessen aan het werk te gaan met de vijf vuistregels. Tot slot volgen twee bijlagen (een begrippenlijst en tips voor verder lezen), een lijst van gebruikte literatuur en een overzicht van alle vuistregels met denkvragen en aanraders.

Deel I

Visie en achtergronden

In het eerste deel van dit boek gaan we dieper in op de specifieke situatie in het (v)mbo, de vereiste taalniveaus in het (v)mbo en het organisatiemodel de Drieslag taal, waarin taalbewust beroepsonderwijs goed tot zijn recht komt. Onze overtuiging dat taalbewust lesgeven in het beroepsonderwijs noodzakelijk en effectief is, onderbouwen we met ervaringen en inzichten uit de (onderzoeks)literatuur. Ten slotte bespreken we de kenmerken van het (v)mbo en komt aan de orde wat je als docent nodig hebt om een andere werkwijze in te voeren.

Deel II

Vijf vuistregels voor effectief onderwijs

Het leren van een vak stimuleert niet automatisch de taalontwikkeling. Dat gebeurt alleen wanneer leerlingen uitgedaagd worden, gelegenheid hebben om te oefenen en daarnaast gerichte feedback krijgen. Hiervoor presenteren we in deel II van dit boek een aantal vuistregels die je kunt toepassen in elke leer- of onderwijssetting. Deze vuistregels vormen het fundament van effectieve didactische werkvormen in de beroepsvaklessen en de lessen Nederlands:

Vuistregel 1

Werk doelgericht aan taal en vak: stel zinvolle, concrete en duidelijke les- en leerdoelen.

Vuistregel 2

Zorg voor leerzaam taalaanbod: draag de lesstof op een begrijpelijke, uitdagende en interessante manier over.

Vuistregel 3

Werk aan woordenschat: besteed systematisch aandacht aan het leren van woorden.

Vuistregel 4

Stimuleer toepassing en interactie: laat leerlingen lezen, luisteren, schrijven en spreken naar aanleiding van de lesstof.

Vuistregel 5

Geef feedback: zorg voor feedback op inhoud, taal en aanpak.

Deel III

Voorbeelden van toepassing van de vuistregels in de praktijk

In deel III passen we de vuistregels bij wijze van voorbeeld toe op veelvoorkomende praktijksituaties. Dit zijn herkenbare onderwijs- en leersituaties, zoals presenteren, studieteksten lezen en een verslag schrijven. We laten met de voorbeelden zien dat de leeropbrengst wordt vergroot door de vuistregels toe te passen. We geven ook voorbeelden van direct bruikbare opdrachten en checklists.

De voorbeelduitwerkingen zijn bedoeld om je als docent Nederlands, beroepsvakdocent, theorieducator of instructeur te ondersteunen bij het taalbewust inrichten van je onderwijs.

Je vindt aan het eind van ieder praktijkvoorbeeld een stappenplan, behorend bij de vaardigheid die centraal staat in het hoofdstuk. Hiermee kun je zelf onderwijsactiviteiten ontwikkelen, op een taalbewuste manier, aan de hand van de vijf vuistregels voor effectieve didactiek.

Praktijkvoorbeelden in deel III

Hoofdstuk 3	Studieteksten en opdrachten
Hoofdstuk 4	Instructie en uitleg
Hoofdstuk 5	Samenwerken en overleggen
Hoofdstuk 6	Argumenteren in discussie en betoog
Hoofdstuk 7	Beoordelings- en reflectiegesprekken
Hoofdstuk 8	Presentaties geven
Hoofdstuk 9	Brieven en e-mails schrijven
Hoofdstuk 10	Een verslag of werkstuk schrijven

Deel IV

Hulpmiddelen

In dit deel vind je hulpmiddelen om zelf aan de slag te gaan met taalbewust beroepsonderwijs. Er zijn formulieren opgenomen voor een lesplan en lesobservatie.

Begrippenlijst en verder lezen

We sluiten het boek af met een overzicht van de in het boek geïntroduceerde termen en begrippen met hun betekenis (bijlage 1) en suggesties voor verder lezen (bijlage 2).

DEEL I

Visie

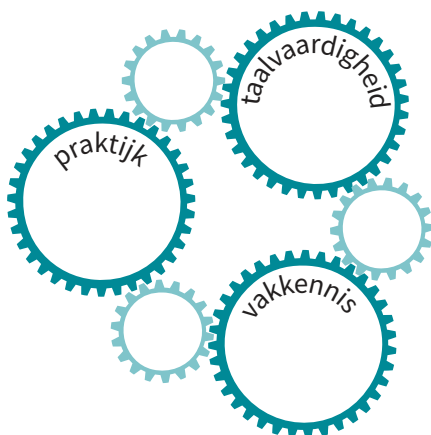

1

De positie van taalontwikkeling in het (v)mbo

In dit hoofdstuk lichten we onze visie op leren en taal leren nader toe. Deze visie vormt de basis voor de vijf vuistregels voor effectieve didactiek in het (v)mbo, die we in deel II van dit boek verder uitwerken. Aan de hand van de onderwijssituatie in het (v)mbo, onze ervaringen in de praktijk en bestaande literatuur tonen we het belang van gelijktijdige vak- en taalontwikkeling.

Figuur 1.1
De samenhang tussen praktijk, vakken-
nis en taalvaardigheid

De ervaring die een leerling opdoet in de beroepspraktijk betekent verdieping en een beter begrip van de vaktheorie, en andersom. Taalvaardigheid vormt de basis voor succes in het vervolg van de opleiding en de beroepspraktijk. De leerling die actief bezig is met de vakleer door te luisteren naar instructies, te lezen, te spreken en te schrijven over vakonderwerpen, wordt niet alleen steeds vakkundiger (bekwamer), maar ook taalvaardiger.

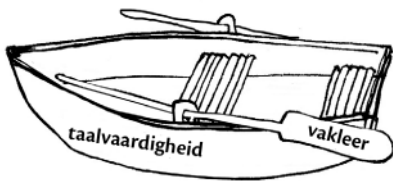
1.1 Beroepsgerichte en algemene taaldoelen

‘De horeca-assistent verzorgt de bestelling voor de bediening/uitgifte, volgens aanwijzingen van collega’s of leidinggevende, en neemt hierbij relevante voorschriften en richtlijnen in acht. Hij ontvangt de gasten/klanten. Hij neemt bestellingen op en noteert deze en geeft deze eventueel door aan collega’s. Hij maakt de bestellingen van dranken klaar, waarbij hij rekening houdt met de wensen van de gasten/klanten, verzamelt de overige producten van de bestelling en serveert of distribueert deze. Hij roept zo nodig de hulp in van collega’s en helpt hen waar nodig.’

1 De positie van taalontwikkeling in het (v)mbo

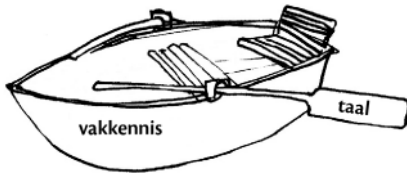
Uit deze beschrijving van de werkzaamheden van de horeca-assistent blijkt duidelijk dat bij het uitoefenen van een beroep ook taalvaardigheid aan de orde komt. Het gaat in deze specifieke beroepssituatie om deze vaardigheden:

- luisteren naar aanwijzingen en bestellingen;
- lezen van voorschriften, richtlijnen, gebruiksaanwijzingen, ingrediënten;
- schrijven, oftewel bestellingen en wensen van de klant noteren;
- spreken met gasten en collega's.

Beroepen verschillen in de mate waarin taalvaardigheden aan de orde komen, maar in elke sector spelen **taaltaken**, zoals hiervoor beschreven, wel een rol. Taal is daarmee naast het voornaamste communicatiemiddel ook een onderdeel van de opleidingsdoelen.

Op school en op stage leren leerlingen de taal van het vak en leren zij de taaltaken uitvoeren die daarbij horen. Een taaltak is bijvoorbeeld 'het voeren van een telefoongesprek', 'het luisteren naar een instructie', 'het notuleren van een vergadering', 'het schrijven van een werkoverdracht' of 'het voeren van een klachtgesprek'. Taaltaken uitvoeren is een belangrijk aspect van de beroepscompetenties.

In de examendoelen van elke opleiding zijn, in meer of minder expliciete termen, deze **beroepsgerichte taaldoelen** beschreven. Ze zijn terug te vinden onder noemers als 'kan rapporteren', 'kan communiceren' of 'beheerst de schriftelijke communicatie'. Deze beroepsgerichte taaldoelen maken deel uit

van de beroepscompetenties en worden in veel gevallen in dat kader integraal (dus niet apart) geëxamineerd.

Taal als communicatiemiddel

Taal speelt ook een cruciale rol bij het leren van een vak en bij de overdracht van kennis en vaardigheden. Dit gaat op voor zowel de praktijkvakken als de meer theoretische vakken en zowel voor de meer talige opleidingen (zoals economie en administratie) als voor de technische (zoals bouw en ICT). In iedere onderwijssituatie komen de taalvaardigheden luisteren, lezen, spreken, gesprekken voeren en schrijven aan de orde.

Taal is het middel om met elkaar kennis op te doen, kennis uit te wisselen en uit te bouwen:

- Leerlingen luisteren naar de uitleg van een docent, instructeur of praktijkbegeleider voordat ze een handeling gaan uitvoeren. Er is voortdu-

rend interactie tussen de docent en de leerlingen en tussen leerlingen onderling.

- Leerlingen lezen vakteksten die de docent aanbiedt, ze maken toetsen en voeren instructies uit. Leerlingen verzamelen informatie via internet en lezen teksten op het computerscherm.
- Op de werkvloer communiceren leerlingen met collega's en klanten, lezen ze instructies, handleidingen en andere beroepsgerichte teksten en schrijven ze verslagen, overdrachten, e-mails en brieven.
- Bij het maken van opdrachten en toetsen heeft een leerling taal nodig om nieuwverworven kennis toe te passen, te reproduceren, te ordenen en te benoemen.

Algemene taaldoelen

In het (v)mbo worden naast beroepsgerichte taaldoelen ook algemene taaldoelen gesteld als voorwaarde voor het te behalen diploma: het examen Nederlands. De eisen daarvoor zijn gebaseerd op het Referentiekader Taal en rekenen (Meijerink et al., 2009), dat in 2010 bij wet is ingevoerd. Uit de beschrijvingen in het Referentiekader Taal kun je de **algemene taalniveau**-eisen afleiden waaraan leerlingen in een opleiding moeten voldoen. De examendoelen Nederlands (2F) staan hierin bijvoorbeeld als volgt beschreven:

- Luisteren: kan uitleg en instructies over concrete onderwerpen begrijpen. Kan een helder gestructureerde voordracht, toespraak of les begrijpen over vertrouwde onderwerpen binnen het eigen vak- of interessegebied.
- Lezen: kan instructieve teksten lezen, zoals recepten, veelvoorkomende aanwijzingen en gebruiksaanwijzingen en bijsluiters van medicijnen. Kan informatieve teksten lezen, waaronder schoolboek- en studieteksten, standaardformulieren, populaire tijdschriften, teksten van internet, notities en schematische informatie.
- Schrijven: kan samenhangende teksten schrijven met een eenvoudige, lineaire opbouw, over uiteenlopende vertrouwde onderwerpen uit de (beroeps)opleiding en van maatschappelijke aard.
- Spreken: kan redelijk vloeiend en helder ervaringen, gebeurtenissen, meningen, verwachtingen, gevoelens onder woorden brengen over onderwerpen uit de (beroeps)opleiding en van maatschappelijke aard.
- Gesprekken voeren: kan in gesprekken over alledaagse en niet-alledaagse onderwerpen uit leefwereld en (beroeps)opleiding uiting geven aan persoonlijke meningen. Kan informatie uitwisselen en gevoelens onder woorden brengen.

Iedere opleiding bereidt leerlingen voor op doorstroming naar een hoger niveau: van vmbo naar mbo, binnen het mbo naar een hoger niveau, of van

1 De positie van taalontwikkeling in het (v)mbo

mbo naar hbo. Ook voor een succesvolle doorstroming is een goede taalvaardigheid nodig. De leerlingen moeten in de opleiding uit de voeten kunnen met taalgebruik dat steeds formeler en abstracter wordt.

1.2 Het Referentiekader Taal

Binnen het Referentiekader Taal zijn vier niveaus van taalvaardigheid omschreven. Deze vier taalniveaus bieden houvast bij het vergelijken en bepalen van de taalvaardigheid van leerlingen. Het Referentiekader Taal helpt bij het beantwoorden van vragen als: Wat bedoelen we met een 'goede taalvaardigheid' van leerlingen? Is 'goede taalvaardigheid' van een vmbo-leerling iets anders dan die van een vwo-leerling? Waar zit dat verschil in? Wat mag of moet je verwachten van leerlingen op verschillende punten in hun schoolloopbaan?

De vier niveaus

Het Referentiekader Taal beschrijft vier niveaus van taalontwikkeling van Nederlandstalige taalleerders. Deze niveaus beschrijven elk een ander punt in de schoolloopbaan van een leerling:

- niveau 1F** minimaal eindniveau basisschool;
- niveau 2F** minimaal eindniveau vmbo, mbo 1, 2 en 3;
- niveau 3F** minimaal eindniveau mbo 4, havo;
- niveau 4F** minimaal eindniveau vwo, hbo.

Per niveau wordt beschreven wat een leerling moet kunnen (taaltaken) en hoe goed (kenmerken van taakuitvoering). Het gaat om taalgebruik in opleiding en beroep, en om taalvaardigheid in een maatschappelijke context. Het Referentiekader schrijft overigens niet voor *hoe* je leerlingen van het ene naar het andere taalniveau brengt en in welke context de taalvaardigheden geoefend en getoetst moeten worden.

Taaltaken: wat moet een leerling kunnen?

Op ieder niveau worden beschrijvingen gegeven van de verschillende **do-
meinen van taalvaardigheid**: mondelinge vaardigheid, lezen en schrijven. Het Referentiekader beschrijft per taalvaardigheid wat een leerling moet kunnen in termen van taaltaken. Bijvoorbeeld: 'Kan actief deelnemen aan gesprekken in het kader van werk/beroepsvoorbereiding, een project of (maatschappelijke) stage en de evaluatie daarvan' (onderdeel van de beschrijving van het domein gesprekken voeren op niveau 3F).